

בסיס ניתוח

מתחים בתפיסת הביטחון הלאומי של איראן

תקציר

1. מסמך זה עוסק בתפיסת הביטחון הלאומי של איראן ובמתחים בין מכלוליה. מטרת המסמך היא להציג ניתוח מערכתי ראשוני של תפיסת הביטחון הלאומי של איראן ולמפות את הכלים העומדים לרשותה למימוש שאיפתה להגמוניה אזורית.
2. כחלק ממאמץ זה של מכון ראות נחקרו ונכתבו מספר מסמכים, מושגים ומונחים שמשלימים תמונה רחבה יותר של תפיסת הביטחון הלאומי של איראן.¹
3. תפיסת הביטחון הלאומי של איראן מבוססת על שישה יסודות והם:
  - (א) קבלה והכרה של המהפכה האסלאמית והמשטר האסלאמי;
  - (ב) ערבויות לשלמותה הטריטוריאלית של איראן ולביטחונה;
  - (ג) מיצוי משאבי הטבע ותרגומם לרווחה כלכלית;
  - (ד) 'הגמוניה אזורית' במובן של השפעה וזכות וטו על המתרחש בסביבתה הקרובה ו'בליבו של המזרח התיכון' (סוריה, לבנון, ישראל, הרשות הפלסטינית וכיו"ב);
  - (ה) הכרה במעמד בין-לאומי מוביל;
  - (ו) הובלת המחנה האסלאמי.
4. תפיסת הביטחון הלאומי של איראן סובלת ממספר מתחים בין מכלוליה. הבנת מתחים אלה חיונית לגיבוש מדיניות ממשלת ישראל אל מול האיום האיראני. ואלה המתחים:
  - (א) בין רצונה של איראן בקדמה טכנולוגית (ובמסגרתה יכולת גרעינית) לבין דימוי של מדינה גרעינית סוררת;
  - (ב) בין הצורך להשתלב בכלכלה הגלובלית לבין דימוי בין-לאומי שמרתיע השקעות;
  - (ג) בין שאיפה לגיטימציה ומעמד בין-לאומי לבין התרסה נגד הסדר האזורי והעולמי;
  - (ד) בין הרצון להנהיג את העולם האסלאמי לבין ערעור היציבות האזורית.
5. זירות אלה הן התחומים שבהם על ישראל להגדיר היגיון מארגן ולהתנהל לאורו.

¹ רשימת המסמכים של מכון ראות הנלווית למסמך זה: 'הגמוניה איראנית', 'החלטות מועצת הביטחון של האו"ם 1737 ו-1747', 'תקדים קוריאנה', 'הסחר השיעי', 'הציר המתון', 'מערך ההתנגדות', 'היגיון הקריסה', 'הכלכלה האיראנית', 'כוח רך', (Soft Power), ו'מראות – המתחים בהגמוניה האיראנית'.

בסיס ניתוח

מתחים בתפיסת הביטחון הלאומי של איראן

תודות

1. מכון ראות מודה למומחים הבאים עבור תרומתם למסמך זה: מר מאיר ג'בדנפר, מר רז זימט, אלוף (מיל') אהרון זאבי פרקש, דר' אמילי לנדאו, פרופ' בני מילר, פרופ' דוד מנשרי, פרופ' אריה קצוביץ.
2. עם זאת, תוכנו של מסמך זה הוא על דעת מכון ראות ובאחריותו בלבד.

מבוא

3. מטרת נייר זה לשרטט את המטרות המרכזיות של הביטחון הלאומי האיראני ולהוות את המתחים ביניהן. זאת מאחר ואיראן היא איום על ישראל המחייב היערכות ישראלית מתאימה.²
4. בשנים האחרונות איראן מרחיבה את השפעתה האזורית והגלובלית. יכולתה לקדם סדר יום זה נובעת מהתפתחויות אזוריות ובין-לאומיות כגון סיום מלחמת איראן-עיראק (1988); נפילת ברה"מ (1991); המלחמה בטרור וסדר היום הדמוקרטי אותו קידמה ארה"ב במזרח התיכון (החל מ-2001); נפילת משטר של סדאם חוסיין בעיראק (2003); עליית מחירי הנפט; והמתחים שבין סין ורוסיה לבין ארה"ב.
5. שאיפתה של איראן להגמוניה אזורית מתבססת על היותה מדינה ששטחה ואוכלוסייתה גדולים, על מיקומה בצומת גיאוגרפי חשוב, על מעמדה המרכזי בעולם השיעי-מוסלמי, על עברה כאימפריה אזורית, על משאבי הטבע שבשטחה, על עברה ותרומתה לתרבות האנושית ועל כוחה הצבאי.³

חלק א': יסודות הביטחון הלאומי האיראני

6. על מנת לשרת את מטרותיה הלאומיות עיצבה איראן תפיסת ביטחון לאומי הכוללת שישה מכלולים:
  - א. **הכרה במהפכה האסלאמית ובמשטר האיראני הנוכחי** – איראן חשה שהיא נתונה לניסיון מתמיד של ארה"ב ומדינות אחרות לחתור תחת יציבות המשטר האסלאמי.⁴ יעד מרכזי של איראן הוא להשיג הכרה בין-לאומית במשטר ולהפסיק את הניסיונות להפילו. ניתן לומר כי איראן שואפת להשיג מעמד הדומה למשטר פוטיין ברוסיה או למשטר המפלגה הקומוניסטית בסין, קרי, ניתן לבקר את המשטר האיראני, אך לא לחתור תחתיו כדי להפילו.

² על התפיסה הישראלית מול איראן ר' [נאום ראש הממשלה אהוד אולמרט בכנס הרצליה](#), 24/1/07: "אני רוצה למקד את עיקר דבריי היום לנושא שהוא בעיניי חשוב ביותר... בעל השלכות מהותיות ביותר על מדינת ישראל... אמסור לכם דו"ח מצב על האיום האיראני... הנושא האיראני היה בראש סדר העדיפויות ובמרכז כל המפגשים שקיימתי... יש עדיין זמן... לעצור את הכוונת האיראנית להפוך למעצמה גרעינית המאיימת על כל יריבותיה ובראש ובראשונה על ישראל... איראן של היום... בחרה במדיניות של עימות עימנו והיא שמאיימת במחיקתה של ישראל ממפת העמים, תומכת בטרור וחותרת תחת היציבות באזור. המשטר האיראני בחתירתו להגמוניה אזורית..."

³ החתירה האיראנית להגמוניה אזורית החלה בתקופת השאה לפני המהפכה האסלאמית (1979) על יסוד התפיסה כי איראן היא "שוטרת המפרץ". (ר' קס אפרים, [מן הטרור ועד הגרעין: משמעותו של האיום האיראני](#), (ת"א: מרכז יפה, 2004), עמ' 33-31).

על המושג 'הגמוניה אזורית' ר' Elie Podeh, [The Quest for Hegemony in the Arab World](#), (Leiden: E. J. Brill, 1995), pp. 8-12).

⁴ אחד ממקורות העוינות האיראנית כלפי ארה"ב ובריטניה נובע ממעורבותן בהפלת משטרו של ראש הממשלה מוחמד מוסדק (1953) ותמיכתן במשטר השאה (ר' קינזר סטיבן, [כל אנשי השאה](#), ירושלים: כרמל, 2005). כיום חוששת איראן מפעולה אמריקאית להפלת משטרה בדומה לפעולותיה של ארה"ב בעיראק ובאפגניסטן (2002-03). דוגמאות נוספות כוללות את שידורי Voice of America או התמיכה האמריקנית בארגוני אופוזיציה באיראן (ר' [ניו-יורק טיימס](#), 20/12/06, ו"ארה"ב תממן קבוצות אופוזיציה באיראן", [הארץ](#), 14/4/05).

ב. **ביטחון: ערבויות צבאיות לשלמותה הטריטוריאלית של איראן ולביטחונה** – במהלך המלחמה עם עיראק (1980-1988) הותקפה איראן וסבלה אבדות כבדות, מאות טילים נורו על בירתה ונעשה שימוש נרחב בנשק להשמדה המונית נגדה.⁵

יתר על כן, איראן רוצה להבטיח כי גורלה לא יהיה כגורלן של אפגניסטן (בגבולה המזרחי) ועיראק (בגבולה המערבי) אשר נכבשו על-ידי ארה"ב ומשטרן הופל. זאת כאשר היא מוקפת בכוחות אמריקאיים מכל עבריה (במפרץ הפרסי, בעיראק, בכורדיסטן, בתורכיה, באסיה התיכונה ובאפגניסטן).

איראן רוצה להבטיח את שלמותה הטריטוריאלית. באיראן חיים מיעוטים לאומיים שונים שמדינת האם שלהם מצויה מעבר לגבולה של איראן. לדוגמה, המיעוט הכורדי באיראן נמצא בסמוך לגבולה של איראן עם כורדיסטן.

ג. **כלכלה: מיצוי משאבי הטבע** – איראן נהנית משפע של משאבי טבע ובראשם נפט וגז. מטרה מרכזית של איראן היא להבטיח את שליטתה במשאבי הטבע ובמקורות האנרגיה שלה, לקבל את המימון והטכנולוגיה הנחוצים למיצויים ולתרגום להכנסות ולמכירות מעבר לים.⁶ ואולם, מיצוי משאבים אלה מחייב נגישות למימון ולטכנולוגיות שמצויים בידי מדינות וחברות זרות ותנועה חופשית אל איראן וממנה בים וביבשה.

ד. **'הגמוניה אזונית'** – איראן שואפת להשפיע על המדינות השוכנות לגבולה ובשכנות לה ועל ליבו של המזרח התיכון (סוריה, לבנון, ישראל והשטחים הפלסטיניים) על בסיס האינטרסים והאידיאולוגיה שלה.⁷

ה. **הכרה במעמד בין-לאומי מוביל** – איראן שואפת לקבל הכרה במעמדה כמדינה מובילה בעולם. שאיפה זו נובעת מההיסטוריה של איראן ומתרומתה לתרבות האנושית, ממיקומה ומגודלה, ממשאביה ומכוחה הצבאי. איראן מנהלת מדיניות חוץ גלובלית וטווח רשת של בריתות והסכמים עם סין, רוסיה, הודו, מדינות באפריקה, באמריקה הלטינית, באסיה ובאירופה.⁸

ו. **'ייצוא המהפכה' והובלת המחנה האסלאמי** – איראן רואה עצמה כפטרון של העדה השיעית בעולם ושואפת להנהיג את העולם האסלאמי כולו.

מאז תחילת שנות ה-2000 חל שינוי במדיניות האיראנית במרחב זה תוך אימוץ גישה מורכבת יותר המבוססת על מרכיבים כלכליים, פוליטיים ותרבותיים ופחות על כפיה וכלים צבאיים.

⁵ שיקום הצבא וחידוש פרויקט הגרעין האיראני החלו לאחר המלחמה עם עיראק (88-1980) וכלקח ישיר ממנה. ([Washington](#), [Times](#), 31/5/06, [Ynet](#); 19/8/06). ר' [Fariborz Haghshenass, Iran's Doctrine of Asymmetric Naval Warfare, The Washington Institute](#), 21/12/06.

⁶ איראן מחזיקה בכ-11.5% מעתודות הנפט הגולמי בעולם ובמאגרים גדולים של גז טבעי. עם זאת ולמרות שמתחילת שנות ה-2000 הרוויחה איראן מההתפתחויות הכלכליות-גלובליות בשוק האנרגיה העולמי ומעליית מחירי הנפט, הכלכלה האיראנית עדיין סובלת מקשיים ונאלצת לייבא מוצרי דלק מזווקים. בשנת 2005 ייבאה איראן דלק בשווי 4.5 מיליארד דולר, שהם כ-38% מצרכי הפנים שלה. ר' (12/06), p. 109, No. 4, Vol. 10, Meria, "Iran's Energy Vulnerability", Paul Rivlin, מלמן וגיבנדפר, **הספינקס**, (תל-אביב: מעריב, 2007), עמ' 65-79, והרצאתה של דר' ברנדה שפר, "רוסיה ואיראן", בכנס: **איראן בזווית הגלובלית**, מכון טרומן והפרויקט הישראלי, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 9/1/07.

⁷ השאיפה האיראנית להגמוניה אזונית באה לידי ביטוי בתפיסה האיראנית כי לא ניתן לקבל החלטות באזור מבלי הסכמת איראן. ר' מאמר מערכת בעיתון האיראני E'temad-e Melli: "הועידה שנערכה באסלאמבאד, אליה הגיעו שרי החוץ של שבע המדינות האסלאמיות ודנה בנושאים החשובים במזרח התיכון נערכה ללא השתתפותה של איראן... עליהם להבין כי כל הסכם באזור ללא מעורבות איראנית הוא חסר משמעות" (**מיד איסט מירור**, 27/2/07).

בשנים האחרונות הרחיבה איראן את השפעתה האזורית:

במפרץ ובעיראק ניצלה איראן את המפלה האמריקנית בעיראק ואת עליית מחירי הנפט (ר' מלמן, "מו"מ ישיר בין ארה"ב לאיראן על עיראק", **הארץ**, 14/5/07 ו"מנהיגי איראן וסעודיה נפגשים", **האקונומיסט**, 5/3/07, ועל ביקורו של נשיא איראן במפרץ, **IRNA**, 13/5/07);

במזרח התיכון ניצלה איראן את הואקום בעולם הערבי מאז נפילת עיראק, והרחיבה את קשריה האסטרטגיים עם מדינות וארגונים כסוריה, חזבאללה וחמאס (ר' יששכרוף והראל, "חשש בים-מהתקרבות איראן-חמאס", **הארץ**, 14/12/06); במרכז אסיה פועלת איראן במדינות הגובלות עימה כמו אפגניסטן ואוזבקיג'אן (ר' למשל רוד דייוויד, "איראן מנסה להרחיב את השפעתה: משקיעה מאות מיליונים באפגניסטן", **הארץ**, 28/12/06).

⁸ ר' למשל דברי אחמדניג'אד על מעמדה הבין-לאומי של איראן: "הם יודעים כי העם האיראני... יש לו את היכולת להפוך במהרה לכוח גלובלי בלתי מנוצח" (**ממר"י**, 10/11/06) או על חברותה של איראן בארגון שנחאי לשיתוף פעולה (SCO) לצד הודו וסין (**IRNA**, 12/6/06).

השאפה להוביל את העולם האסלאמי עולה בקנה אחד עם ראייתה של איראן את עצמה כמעצמה אזורית.

במסגרת זו איראן מגייסת את כל הכלים העומדים לרשותה, ובכלל זה מערך ההתנגדות, הקדמה הטכנולוגית האיראנית ופרויקט הגרעין, והמאבק בישראל.⁹

7. הכלים העיקריים של מערך הביטחון הלאומי האיראני –

- **מערך ההתנגדות** – כיום איראן היא היוזמת העיקרית של מערך ההתנגדות ותומכת בו כלכלית, צבאית ופוליטית. מערך ההתנגדות מורכב ממדינות ומארגונים שפועלים בדרכים של טרור נגד אינטרסים ישראלים, אמריקנים ומערביים, וחותרים תחת משטרים מתונים באזור, כמו בלבנון וברשות הפלסטינית, במטרה לקדם סדר יום אסלאמי ולשרת את האינטרסים של איראן.¹⁰
- **הסהר השיעי** – איראן בונה ברית פוליטית אסטרטגית אזורית המבוססת על העדות השיעיות בלבנון ובעיראק. ברית זו מאפשרת לאיראן נוכחות משמעותית והשפעה במדינות קרובות ורחוקות כולל עיראק, לבנון, הרשות הפלסטינית וסעודיה.¹¹
- **הרשת האסלאמית הגלובלית** – איראן שואפת לעמוד בראש העולם האסלאמי. לשם כך היא פועלת אזורית וגלובלית, ומטפחת רשת של קשרים עם קהילות אסלאמיות ברחבי העולם ובמזרח התיכון.¹²
- **פרויקט הגרעין והתעצמות צבאית** – פרויקט הגרעין הוא עמוד התווך של מערך הביטחון האיראני ושל תפיסת הביטחון הלאומי שלה, כשמאפייניו המדעיים והמודרניים הופכים אותו גם לכלי חשוב ביצוא המהפכה. השלמות יכולת גרעינית תשרת את שאיפתה של איראן להבטיח את ביטחונה, את כלכלתה, את מעמדה האזורי, התרבותי-אסלאמי והבין-לאומי.¹³

⁹ ייצוא המהפכה היה עקרון בסיסי של המהפכה האיראנית מתחילתה (1979) ואולם הוא נחל תבוסה כמעט בכל זירה אליה פנתה איראן, מלבד להצלחתו בקרב החזבאללה בלבנון. כך יצא שבשנות ה-90 חלה נסיגה ביצוא המהפכה האיראנית. (ר' שאול שי, **ציר הרשע**, (הרצליה, המרכז הבינתחומי, 2003), עמ' 29-34).

מאז תחילת שנות ה-2000 נראה כי חל שינוי במאפייני יצוא המהפכה, מטרתיה ודרכיה השתנו, מעבר לשאיפה לכוון משטרים זהים לשלה ברחבי העולם האסלאמי.

ייצוא המהפכה הנוכחי מבוסס על עקרונות גלובליים מודרניים אשר אמורים להתגבר על המתחים הקיימים בין איראן לעולם האסלאמי ולסווגים בפרט. לשם כך מגייסת איראן את כל הכלים העומדים לרשותה.

במסגרת זו יש לראות את השימוש שעושה איראן בפרויקט הגרעיני שלה כדרך להשיג כבוד וגאווה לעולם הערבי, או את השנאה לישראל וההטפה להשמדתה כדרך לגייס את ההמונים ברחוב הערבי. (ר' הרצאתו של דר' אלדד פרדו, "המהדי בהקשר המזרח-תיכוני" בכנס: "איראן, חזבאללה וחמאס", מכון טרומן והפרויקט הישראלי, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 17/4/07).

ר' בהקשר זה את המושג "כוח רך" (Soft Power): היכולת של מדינה לעצב את העדפויותיהן של מדינות אחרות. להבדיל מכוח קשה, קרי, כוח צבאי, שהוא כוח אכיפתי, כוח רך מושג ע"י שיתוף פעולה. הכלים המרכזיים של כוח רך הם ערכים תרבותיים, אידיאולוגיה, מודלים לחיקוי ושאפה לערכים משותפים. (Nye, J., **Soft Power**, (NY: PublicAffairs, 2004), pp. 5-15).

¹⁰ מכון ראות מזהה את המאפיינים הבאים של מערך ההתנגדות:

א. **מעריך ההתנגדות הוא תופעה מערכתית** – מעריך ההתנגדות מורכב ממגוון שחקנים הכולל מדינות וארגונים הממלאים תפקידים שונים: 'יוזם', 'עוזרים' ו'מוציאים אל הפועל'. כל שחקן יכול למלא תפקידים שונים במערך, קרי ליזום פעילות, לסייע בביצועה או להיות המוציא לפועל בהתאם לנסיבות.

ב. **ערעור תפיסת המדינה וחתימה תחת ממשלות** – מעריך ההתנגדות פועל נגד המערב, ישראל וחותר תחת משטרים מתונים באזור, ע"י פגיעה במונופול שלהם על הפעלת הכוח. ככזה הוא פוגע ביעילות הפעלת הכוח הצבאי של ישראל.

ג. **רשתיות וגלובליות** – מעריך ההתנגדות מנצל את הסביבה הגלובלית המאופיינת במבנה מבוזר ורשתית, מספר רב של הגיונות, קבוצות קטנות בעלות השפעה גדולה, מעבר מהיר של ידע ותנועה של אנשים.

ד. **המופעים של מעריך ההתנגדות מגוונים** – טרור, דה-לגיטימציה בסיסית לישראל או מהלכים שנועדו להכשיל סדר יום של שיתוף פעולה ודו-קיום עם ישראל והמערב, תוך קידום כינונה של מדינה פלסטינית / אסלאמית במקומה של ישראל.

בעת הנוכחית, איראן היא המנוע המרכזי ומקור ההשראה האידיאולוגי של מעריך ההתנגדות. (ר' המושג "מעריך ההתנגדות").

¹¹ כיום מנסה איראן להרחיב את השפעתה גם מעבר למדינות בעלות אוכלוסיה שיעית גדולה. בשנים האחרונות נוצרה ברית אסטרטגית בין איראן לסוריה כפי שלא הייתה בעבר, המבוססת על קרבה בין המיעוט העלוואי השולט בסוריה לעדה השיעית. (ר' למשל, "נשיא סוריה באיראן", **הארץ**, 19/2/07).

איראן גם מרחיבה את קשריה עם ארגוני הטרור ברשות הפלסטינית כמו חמאס וג'יהאד אסלאמי, למרות היותם ארגונים סונים. (ר' יששכרוף, "הבחירה של הנייה: להצטרף לטהראן", **הארץ**, 10/12/06, ובראל, "חתונה מוסלמית או פרגמטיות פוליטית?", **הארץ**, 11/12/06). (ר' המושג "הסהר השיעי").

¹² הרשת האסלאמית הגלובלית פועלת במזרח התיכון ומעבר לו, כמו למשל פעילותה בצ'צ'ניה, ביוגוסלביה, באפריקה, באסיה ובדרום אמריקה. (ר' הרצאותיהם של שמואל בר, גיורא אליעז, אריה עודד, מאיר ג'בדנפר בנושא "המשיכה האוניברסאלית של איראן", בכנס: **איראן בזווית הגלובלית**, מכון טרומן והפרויקט הישראלי, האוניברסיטה העברית, ירושלים, 9/1/07).

¹³ ר' למשל את דבריו של פרשן איראני כי "היום אותה מדינה [איראן] שכונתה ברברית ע"י המערב מתגאה ומתרוממת כאחת מעשר או חמש-עשרה המדינות אשר יכולות להריץ טכנולוגיה גרעינית מקומית" (**BBC Monitoring**, 2/2/05).

במקביל, איראן בונה את הצבא הגדול ביותר במזרח התיכון בעל יכולות אסטרטגיות מרשימות.¹⁴

■ **מערך הבריתות הגלובליות** – איראן מפתחת רשת של הסכמים ושיתופי פעולה כלכליים, דיפלומטיים וצבאיים עם מדינות הנחשבות כמעצמות עולות כמו רוסיה, סין והודו,¹⁵ וגם עם מדינות אחרות באסיה, באפריקה, ובאמריקה הלטינית.¹⁶ שיתוף פעולה זה משמש את איראן במאבקה נגד הניסיונות של ארה"ב להטיל עליה סנקציות או לגבש מהלכים דיפלומטיים מולה.¹⁷

חלק ב': מתחים בהגמוניה האיראנית

8. **המתחים בהגמוניה האיראנית** – מכון ראות מזהה מספר מתחים בין ששת מכלולי הביטחון הלאומי האיראני. הבשלתם של מתחים אלה עלולה להקשות על איראן להשיג את מטרותיה. להלן תיאור קצר של ארבעת המתחים:

א. **המתח שבין השאיפה לקדמה טכנולוגית לבין דימוי גרעיני של מדינה סוררת** – פרויקט הגרעין מבטא בעיני האיראנים את זכותה של איראן לקדמה טכנולוגית ואת כניסתה למועדון המדינות המפותחות המסוגלות להעשיר אורניום.¹⁸ ואולם התקדמותה הגרעינית של איראן נעשית תוך עימות עם הקהילה הבין-לאומית וממצבת אותה כמדינה סוררת. מתח זה בא לידי ביטוי באפשרות שגם אם תצליח איראן לחצות את הסף הגרעיני ולהפוך למדינה גרעינית אין ודאות כי תזכה במעמד הבין-לאומי הנלווה ליכולת זאת.¹⁹

ב. **המתח בין הצורך להשתלב בכלכלה הגלובלית לבין דימוי המרתיע משקיעים** – איראן היא מדינה עשירה במשאבי טבע, ואולם אין לה יכולת למצות ולהפיק משאבים אלה באופן עצמאי. כתוצאה מכך תנאי מרכזי לצמיחת הכלכלה האיראנית הוא מימון וטכנולוגיה. מנגד, דימויה הבין-לאומי של איראן נפגע בשל התנהלותה בתחום הגרעיני, והביא להטלת סנקציות כלכליות, שמקשות על השקעות

פרויקט הגרעין האיראני נועד גם להעצים את תחושת הלאומיות האיראנית, ללכד את העם מאחורי המשטר, ולגייס כבוד וגאווה אסלאמיים. Shahram Chubin, *Iran's Nuclear Ambitions*, (Washington: Carnie Endowment, 2006), p.26.

על השימוש שעושה איראן בפרויקט הגרעיני שלה למטרות ייצוא המהפכה ר' מאמר מערכת בעיתון האיראני **Resalat**: "המסר החשוב ביותר בביקורו של אחמדינג'אד באיחוד האמירויות הוא כי מדינות האזור יכולות להיות שותפותיה של איראן בתחומים מדעיים וטכנולוגיים שונים. מסר זה מטרתו להביא לאחדות אזורית ולשחוק את הניסיון האמריקני לצייר את איראן כאיום לאזור" (**מיד איסט מירור**, 16/5/07).

Jane's, צבא איראן, 29/8/06.

איראן חתמה בשנים האחרונות מספר חוזי ענק עם חברות בהודו, סין ורוסיה (ר' **Iranian WS**, 27/12/06, ו- **Dawn**, 7/9/06). יתר על כן, מאז 2003 ובתגובה ללחץ הכלכלי של ארה"ב, איראן ממירה את יתרות המט"ח שלה ליורו במקום דולר. (ר' **Euro News**, 18/12/06 ו- Anne Korin and Gal Luft, "Ahmedinejad's Gas Revolution: A Plan to Defeat Economic Sanctions", **Institute for the Analysis of Global Security**, 12/06).

בביקור שערך אחמדינג'אד בוונצואלה הצהיר כי "וונצואלה ואיראן הוכיחו כי ביחד הן יכולות לעבוד ולהתקדם מעבר לגישה של ההגמוניה האמריקאית והאימפריאליזם" (**ווישינגטון פוסט**, 18/9/06) ו"וונצואלה ואיראן מתכוננות קרן אנטי-אמריקנית", (**Ynet**, 14/1/07).

רוסיה וסין היו המתנגדות המרכזיות לסנקציות על איראן, בעיקר בשל אינטרסים פוליטיים וכלכליים משותפים. כתוצאה מכך נדחתה ההחלטה בנוגע לסנקציות על איראן מאוגוסט 2006 עד להסכמה על נוסח מרוכב בדצמבר 2006. (**Ynet**, 23/12/06).

איראן מכלילה גם את מערך הטילים והלוויינים שלה כחלק מקדמה טכנולוגית זו. מערך הטילים האיראני מהווה גם הוא איום ישיר על הקהילה הבין-לאומית ובעיקר על האיחוד האירופי, כאשר מערכי הטילים באיראן פרוסים וגלויים לעיני ארגוני המודיעין ומסוגלים להגיע לטווחים רחוקים באירופה ובעתיד אף מעבר.

ר' ההבדל בין "מודל צפון קוריאנה" ל"מודל הודו" –

הודו היא מדינה שלמרות והשיגה יכולת גרעינית בניגוד לנורמה הבין-לאומית המקובלת (האמנה למניעת תפוצה גרעינית - NPT), הצליחה עם השנים לא רק לשמור על יכולתה הגרעינית, אלא גם לזכות במעמד של מעצמה גרעינית מובילה. (ר' למשל "הנשיא בוש וראש הממשלה ההודי מנמוהן סינגה הכריזו על הסכם חסר תקדים בו תספק ארה"ב סיוע של אנרגיה גרעינית להודו ותאפשר להודו להאיץ את תעשיית הנשק הגרעיני שלה". (ונדה לינזר, **ווישינגטון פוסט**, 2/3/06). ר' גם דבריו של תת השר ניקולס ברנס לגבי היחסים האסטרטגים בין הודו לארה"ב (**Remarks to the Heritage Foundation**, 23/5/07).

צפון קוריאנה לא זכתה למעמד בין-לאומי ונותרה מדינה סוררת ומנודה למרות שהשיגה נשק גרעיני ואף ביצעה ניסוי גרעיני. כך יצא שלמרות שיש לצפון קוריאנה הרתעה גרעינית אין לה את המעמד הבין-לאומי הנלווה לה.

באיראן ועל מסחר עימה.²⁰ מתח זה בא לידי ביטוי בקשיים הגוברים של הכלכלה האיראנית למרות מחירי הנפט הגבוהים.²¹

ג. **המתח בין השאיפה לגליטימציה ומעמד בין-לאומי לבין התרסה נגד הסדר העולמי הנוכחי** – איראן שואפת לבסס הגמוניה אזורית ולזכות במעמד של אחת המדינות החשובות בעולם. לשם כך זקוקה איראן להכרה של המוסדות הבין-לאומיים. מנגד, איראן חותרת תחת הסדר העולמי, מנצלת את המחלוקות הבין-לאומיות ומתריסה נגד נורמות בין-לאומיות. מתח זה בא לידי ביטוי בפגיעה הקשה במעמדה הבין-לאומי של איראן, כפי שבאה לידי ביטוי בסנקציות שהטיל האו"ם עליה, ביחסיה המתוחים עם ארגונים בין-לאומיים כמו הסוכנות לאנרגיה אטומית או ארגון הסחר העולמי ובהצטננות יחסיה עם מדינות כמו רוסיה, צרפת וגרמניה.²²

ד. **המתח בין הנהגת העולם האסלאמי לבין ערעור היציבות האזורית** – איראן רואה את עצמה כפטרון של העדה השיעית בעולם ושואפת להוביל את העולם האסלאמי מול מדינות המערב ובעלות בריתן. לשם כך איראן מקדמת אידיאולוגיה של קדמה טכנולוגית ופאן-ערביות החורגות מזהותה השיעית בלבד.²³ מנגד מהלכיה של איראן כלפי מדינות ערב הסובבות אותה, פרויקט הגרעין האיראני, הפעלת מערך ההתנגדות וערעור כתובות מתונות באזור יוצרים מתחים ומלבים את חששותיהן של מדינות האזור מפני איראן. חששות אלה באים לידי ביטוי במרוץ חימוש, בבריתות פוליטיות ובשיתופי פעולה מדיניים אנטי-איראניים.²⁴

חלק ג': זירות פעולה

9. זירה היא מרחב (דיפלומטי, פוליטי, חוקתי, כלכלי, אזרחי או צבאי) בו ההיגיון המארגן (מערך האינטרסים) של מדינת ישראל עשוי להיפגש עם הגיונות מארגנים של 'שחקנים' אחרים. במרחב זה, כל 'שחקן' מנסה לפעול לאור ההיגיון המארגן שלו ולמול ההגיונות המארגנים של 'שחקנים' נוספים בזירה. זירות אלה הן המקומות בהם ניתן לעצב מדיניות.
10. לאור המתחים הנ"ל מכון ראות מזהה מספר זירות שבהן ישראל והקהילה הבין-לאומית עשויות לגבש מדיניות.
11. יש לציין שלנוכח מאפייניו הגלובליים של האיום האיראני, גם המענה חייב להיות מענה גלובלי בעיקרו. לכן, זירות הפעולה מול איראן מחייבות שיתוף פעולה הדוק בין ישראל לקהילה הבין-לאומית בעיצוב המדיניות מול איראן.²⁵
12. להלן הזירות המרכזיות בהן ניתן לעצב את המדיניות מול איראן:

²⁰ ר' "החלטות מועצת הביטחון של האו"ם 1737 ו-1747" או למשל החוקים בארה"ב המקשים על השקעות באיראן כדוגמת ה-[Patriot Act](#) (ר' [U.S. Department of State](#) ונאום סגן שר האוצר האמריקני סטיוארט לוי באיחוד האמירויות, 7/3/07).

הסנקציות הכלכליות נגד איראן משפיעות על מתח פנימי באיראן בין השיקולים הפוליטיים של המשטר ושמירה על יציבותו לבין שיקולים כלכליים. כתוצאה משיקולים פוליטיים נוצרת באיראן כלכלה ריכוזית על חשבון צמיחה ופיתוח (ר' המושג "כלכלה איראנית").

²¹ חולשתה הכלכלית של איראן באה לידי ביטוי בתלות משולשת שלה בכלכלה הגלובלית: ביצוא נפט גולמי, ביבוא מוצרים מורכבים ובהשקעות זרות בתעשיית האנרגיה (ר' המושג "כלכלה איראנית").

²² איראן אינה חברה בארגון הסחר העולמי (WTO) למרות שהגישה את מועמדותה ב-1996. מועמדותה נדחתה כ-22 פעמים עקב וטו שהטילה ארה"ב (26/5/05, [Ynet](#)). איראן גם איימה מספר פעמים כי תפרוש מהאמנה למניעת תפוצה גרעינית בשל הלחץ שזו מפעילה עליה (כהן, [Ynet](#), 9/4/07).

²³ בדרכה להגמוניה אזורית צריכה איראן להתגבר על המתח הסוני-שיעי (ר' וואלי נאסר, **עליית השיעה**, ניו יורק: נורטון, 2006). מתח מסורתי זה בין הסונים לשיעים בעולם הערבי הוא מכשול מרכזי עבור איראן. יש הטוענים שמתח זה יגבר בסופו של דבר על הקשרים האסטרטגיים הנרקמים כיום בין איראן לסוריה או לארגונים פלסטינים סונים, כמו חמאס למשל. (ר' החידוש האפשרי של היחסים בין מצרים לאיראן, בראל, **הארץ**, 4/6/07, או רובינשטיין, "תקופה שחורה בהיסטוריה הפלסטינית", **הארץ**, 15/12/06, ו"מזוודות עם כסף, ועומק אסטרטגי", **הארץ**, 11/12/06).

²⁴ ר' בהקשר זה את הידיעות על תפוצה גרעינית במזרח התיכון ("מדינות המפרץ: נפתח תוכנית גרעין למטרות שלום", **הארץ**, 16/12/06) או את התנגדותם של סעודיה, מצרים ומשטרים מתונים במזרח התיכון להגמוניה האיראנית. ר' למשל את דבריו של נשיא מצרים חוסני מובארכ בפסגת ריאד: "העולם הערבי נמצא בצומת דרכים... מדינות ערב עומדות בפני משברים ואתגרים גדולים... והמתחיות בנוגע למשבר הבין-לאומי עם איראן", (יששכרוף, **הארץ**, 29/3/07).

²⁵ פרדוקס חיבוק הדוב הישראלי – ישראל צריכה להקפיד ולהיזהר שלא להיתפס כמי שעומדת בראש החץ של המאבק נגד איראן. עם זאת ישראל עדיין מחויבת לעצב מדיניות קונקרטית בעלת מאפיינים מדיניים, משפטיים, אזרחיים, פוליטיים וצבאיים בבואה להתמודד עם איראן.

- א. **הזירה הגרעינית: 'מודל צפון קוריאה' ולא 'מודל הודו'** – בזירה זו מטרתה של המדיניות הישראלית היא לשלול מאיראן את הפירות של פרויקט הגרעין שלה. בהקשר זה, מעבר למאמצי ה'סיכול המדיני' שמטרתם הפסקת הפרויקט, יש לנתב את איראן אל עבר 'מודל צפון קוריאה' הנ"ל שישלול ממנה את הפירות של פרויקט הגרעין.
- ב. **הזירה הכלכלית: הגברת הלחץ הכלכלי** – בזירה זו מטרתה של המדיניות הישראלית היא להחריף את הלחץ הכלכלי על איראן ולמנוע ממנה את המשאבים הנדרשים לצורך יציבות כלכלית ופוליטית. בהקשר זה על ישראל למצות את הכלים העומדים לרשותה באופן ישיר ועקיף, באמצעות סוכני השפעה או קשרים בעולם היהודי, כדי להגביר את הלחץ הכלכלי על איראן.
- ג. **הזירה האזורית: פגיעה בבעלי בריתה של איראן או הוצאתם ממעגל השפעה** – ישראל יכולה ליזום או לנצל הזדמנויות במטרה לפגוע בבעלי בריתה של איראן באזור. יתרה מכך, קיימים מספר תרחישים מדיניים שבהם מרחב התמרון של בעלי ברית מרכזיים של איראן – סוריה והחזבאללה לדוגמה – מצטמצם והם יוצאים במידה כזו או אחרת ממעגל השפעה.²⁶
- ד. **בניית חלופה צבאית אמינה.**

מקורות נוספים

- ברגמן רונן, **נקודת האל-חזור**, אור יהודה: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, 2007.
- מלמן וג'יבנדפר, **הספינקס**, ת"א: מעריב, 2007.
- מנשרי, דוד, **איראן לאחר ח'מיני**, תל-אביב: אוניברסיטת תל אביב, מרכז תמי שטינמץ למחקרי שלום, 1999.
- נאסר וואלי, **עליית השיעה**, ניו יורק: נורטון, 2006.
- קינזר סטיבן, **כל אנשי השאה**, ירושלים: כרמל, 2005.
- קם אפרים, **איראן גרעינית**, ת"א: המכון למחקרי ביטחון לאומי, ינואר 2007, מזכר 87.
- קם אפרים, **מן הטרור ועד הגרעין: משמעותו של האיום האיראני**, ת"א: מרכז יפה, 2004.
- שאול שי, **ציר הרשע**, הרצליה, המרכז הבינתחומי, 2003.
- Berman, Ilan, **Tehran Rising**, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 2005.
- Chubin, Shahram, **Iran's Nuclear Ambitions**, Washington: Carnegie Endowment, 2006.
- Keddie, Nikki, **Modern Iran**, New Haven: Yale University Press, 2003.
- Landau, Emily, **Arms Control in the Middle East**, Eastbourne: Sussex Academic Press, 2006.
- Nakash, Yitzhak, **Reaching for Power**, Princeton: Princeton University Press, 2006.
- Nye, Joseph, **Soft Power**, NY: PublicAffairs, 2004.
- Podeh, Elie, **The Quest for Hegemony in the Arab World**, Leiden: E. J. Brill, 1995.
- Ridgeon, Lloyd, **Religion and Politics in Modern Iran, A Reader**, NY: I.B. Tamis & Co., 2005.

סוף.

הבנת הקשיים האיראנים להשיג מטרת סותרות של הגמוניה אזורית יאפשרו למצוא את המנופים לפעול מולה. עם זאת על ישראל להיזהר פן תהפוך לראש החץ במאבק האזורי נגד איראן, לנוכח האנטגוניזם שהיא עצמה יוצרת באזור.